

Blaski i cienie reform edukacyjnych

Reforma systemu edukacji to całokształt usankcjonowanych prawnie zmian istniejącego ustroju szkolnego. Celem reformy jest podniesienie poziomu edukacji społeczeństwa przez upowszechnienie wykształcenia średniego i wyższego, wyrównanie szans edukacyjnych, a także zintegrowanie procesu wychowania i kształcenia¹.

Pierwsza poważna reforma szkolnictwa miała miejsce w 1948 roku. Po wyborach do Sejmu Ustawodawczego rozpoczęto przygotowania do wielkiej ofensywy ideologicznej w szkolnictwie: szkoła miała wyrabiać przekonanie o wyższości socjalizmu, wiązać patriotyzm z internacjonalizmem, zaznajamiać ze Związkiem Radzieckim jako głównym partnerem i sojusznikiem Polski Ludowej, w związku z tym wprowadzono obowiązkową naukę języka rosyjskiego, usuwano religię ze szkół². Równocześnie zamykano szkoły prywatne. Wiele społecznych instytucji oświatowych uległo likwidacji lub zostało poddanych kontroli państwa. Zrezygnowano z 8-klasowej szkoły podstawowej na rzecz 7-klasowej. W polityce oświatowej na plan pierwszy wysuwano rozwój sieci szkół 7-klasowych, rozbudowę szkolnictwa zawodowego oraz różnorodnych szkół i kursów dla pracujących. Od 1951 roku tworzone szkoły przysposobienia zawodowego, dające praktyczne przygotowanie do zawodu. Szkoły te przygotowały wielką rzeszę młodzieży do pracy w przemyśle. Ujemną stroną wszystkich szkół zawodowych była ich nadmierna specjalizacja, rozmiijająca się z potrzebami rynku pracy. Potrzebom gospodarczym podporządkowano również działalność szkół wyższych, których liczba stale się zwiększała. Ważne następstwa dla funkcjonowania systemu szkolnego miały decyzje podjęte w 1956 roku: wydłużenie obowiązku szkolnego do 16. roku życia i uznanie za obowiązkowe ukończenie 7 klas szkoły podstawowej. Jednym z ważniejszych osiągnięć reformy wdrażanej od 1948 roku było upowszechnienie szkoły 7-klasowej, obejmującej dzieci w wieku 7-14 lat. Dzięki

¹ Por. *Słownik pojęć związanych z reformą*, NowaEra.pl [on-line] 2008 [dostęp: 10.03.2012] Dostępny w: <http://www.nowaera.pl/artykuly/sloownik-pojec-zwiazanych-z-reforma.html>

² Por. E. Sałata (red.), *Kompetencje zawodowe nauczycieli a problemy reformy edukacyjnej*, Radom 2001, s. 233.

rozbudowie szkolnictwa ponadpodstawowego wyraźnie wzrosła liczba młodocianych i młodzieży objętych nauką szkolną³.

Nowa reforma szkolna, zapoczątkowana ustawą sejmową z 15 lipca 1961 roku, wprowadziła 8-klasową szkołę podstawową. Przedłużenie o jeden rok nauki w szkole podstawowej miało umożliwić rozłożenie materiału nauczania na dłuższy okres, a tym samym zmniejszyć zjawisko drugoroczności. Ustawa potwierdziła zasady jednolitości, bezpłatności, publiczności i świeckości instytucji edukacyjnych. Po raz pierwszy za integralny element systemu oświatowego zostały uznane placówki wychowania pozalekcyjnego i pozaszkolnego. W późniejszym czasie wzrosły nakłady państwa na oświatę. Przekształcanie szkół podstawowych w 8-klasowe, poprawa warunków lokalowych i wyposażenia wpłynęły na poprawę sprawności nauczania i znaczne zmniejszenie liczby uczniów niekończących nauki. Konsekwencją reformy była poprawa kwalifikacji nauczycieli dzięki rozbudowie 2-letnich studiów nauczycielskich⁴.

W 1971 roku rozpoczęto prace nad nowym modelem systemu edukacyjnego, który miał zagwarantować m.in. powszechne wykształcenie średnie. Uchwała Sejmu z 1973 roku zapowiadała utworzenie 10-letniej średniej szkoły ogólnokształcącej, jednolitej pod względem programowym oraz 2-letnich szkół specjalizacji kierunkowej, przygotowujących do studiów wyższych. Późniejsze prace nad programami nauczania przyniosły pożądane efekty, ale trudności finansowe państwa sprawiły, że w 1981 roku zaniechano reformy strukturalnej systemu oświatowego. Powoli jednak rósł odsetek absolwentów szkoły podstawowej kontynuujących naukę w pełnych szkołach średnich. W latach 1980-1981 i 1990-1991 liczba uczniów liceów ogólnokształcących zwiększyła się, a jednocześnie zmniejszyła się liczba uczniów średnich szkół zawodowych. Wzrosła też liczba studentów szkół wyższych⁵.

Przemiany zapoczątkowane w 1989 roku nie doprowadziły wprawdzie do całościowej przebudowy systemu edukacyjnego, ale spowodowały wiele zmian częściowych. Zmiany dotyczyły sfery zarządzania oświatą: szkoły otrzymały dość szeroki zakres autonomii, a dyrektorzy i nauczyciele uzyskali uprawnienia do bardziej swobodnej realizacji programów nauczania, a także tworzenia programów autorskich. Do szkół i przedszkoli została wprowadzona nauka religii. Wdrożony w 1991 roku program oszczędnościowy wiązał się ze zmniejszeniem tygodniowej liczby godzin lekcyjnych w klasach I-VIII w szkołach podstawowych oraz ograniczeniem działalności pozalekcyjnej szkół. W efekcie spowodowało to zmniejszenie i tak niskich pensji nauczycielskich. Wielu z nich szukało dodatkowej pracy (np. korepetycje), aby poprawić swoją sytuację materialną, mimo że dodatkowe zajęcie zmniejszało czas na przygotowanie się do zajęć szkolnych. Szkolnictwo

³ Por. M. Legutko *Krótką historią trzech fal reform polskiej oświaty*, WSiP.net [on-line] 1999 [dostęp: 10.03.2012]. Dostępny w: <http://www.wsiipnet.pl/oswiata/arts.php?dz=9&nid=445>

⁴ Por. tamże.

⁵ Por. tamże.

ponadpodstawowe uległo rozbudowie, m.in. pod presją wyżu demograficznego. Dość liczna rzesza czynnych nauczycieli podnosiła swoje kwalifikacje na studiach zaocznych bądź wieczorowych, mimo że stały się one odpłatne nie tylko w uczelniach prywatnych, lecz i państwowych⁶.

Reforma zrealizowana w Polsce od 1 września 1999 roku doprowadziła po trzech latach do przekształcenia obowiązującego od 1968 roku dwustopniowego systemu szkolnictwa w strukturę trzystopniową. Przyjęto, że nowy system oświatowy podniesie poziom edukacji społeczeństwa, wyrówna szanse edukacyjne oraz poprawi jakość kształcenia⁷. Z dniem 1 września 2004 roku wprowadzono obowiązek odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego przez dzieci w wieku 6 lat w przedszkolu albo w oddziale przedszkolnym zorganizowanym w szkole podstawowej⁸.

Reforma oświatowa miała na celu upowszechnienie średniego wykształcenia i podniesienie jego poziomu. Zakładała zmiany strukturalne w systemie oświaty oraz zmiany programowe. Skrócono o 2 lata czas nauki w szkole podstawowej (do 6 klas) i wprowadzono nowy typ szkoły: gimnazjum, w którym nauka trwa trzy lata⁹. Kolejnym elementem systemu oświaty są szkoły ponadgimnazjalne. Należą do nich trzyletnie licea ogólnokształcące, czteroletnie technika, dwuletnie lub trzyletnie szkoły zawodowe (czas trwania nauki zależny jest od wybranego przez ucznia zawodu) oraz nowy typ szkoły – trzyletnie licea profilowane.

Nowym elementem było wprowadzenie systemu zewnętrznych egzaminów, które przeprowadzane są przez Centralną Komisję Egzaminacyjną. Po 6 klasie szkoły podstawowej uczniowie przystępują do zewnętrznego sprawdzianu, natomiast gimnazjaliści po 3 klasie przystępują do egzaminu gimnazjalnego. Przystąpienie do nich jest warunkiem niezbędnym do ukończenia wymienionych szkół. Absolwenci liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych, techników przystępują do egzaminu maturalnego. Absolwenci szkół zawodowych przystępują do zewnętrznych egzaminów potwierdzających kwalifikacje zawodowe. Wprowadzanie systemu egzaminów zewnętrznych było procesem długofalowym. Pierwszy sprawdzian na zakończenie szóstej klasy szkoły podstawowej oraz pierwszy egzamin gimnazjalny odbył się w roku 2002. Egzaminy kończące szkoły kładą nacisk na stosowanie zdobytych umiejętności i rozumienie poleceń.

Jakie są przyczyny warunkujące konieczność przemian?

- brak zdolności adaptacyjnych byłego systemu edukacji do tempa i zakresu przemian cywilizacyjnych i społecznych,
- brak równowagi szans w dostępie do edukacji na każdym poziomie i niski wskaźnik procentowy młodzieży uzyskującej średnie i wyższe wykształcenie,

⁶ Por. tamże.

⁷ E. Sałata (red.), dz. cyt., s. 194.

⁸ Por. *Reforma edukacji. Szkoda dzieciaczka mężczyź*, „Gazeta Wyborcza” nr 24, 10.03.2012.

⁹ Por. T. Komorowski, J. Pielachowski, M. Pietraszewski, *Nowe polskie gimnazjum*, Poznań 1999, s. 12.

- dostosowanie systemu edukacji do zapisów konstytucji oraz do reformy ustrojowej państwa,
- dostosowanie kształcenia zawodowego do zmieniających się potrzeb gospodarki rynkowej,
- potrzeba silniejszego powiązania szkoły na każdym jej poziomie z rodziną i społecznością lokalną.

Jakie są uwarunkowania wprowadzenia reformy?

- narastające potrzeby sprostania wyzwaniom wynikającym z przystąpienia Polski do UE,
- zmiana wynikająca z reformy ustroju państwa,
- głęboki niż demograficzny populacji dzieci 6- i 7-letnich.

Obszary reformy obejmują:

- strukturę systemu edukacji od przedszkola do studiów doktoranckich, wraz z wprowadzeniem nowego ustroju szkolnego,
- zmiany w sposobach administrowania i nadzorowania dostosowane do nowego ustroju państwa,
- reformę programową obejmującą wprowadzenie podstaw programowych i zmiany w organizacji kształcenia,
- stworzenie niezależnego od szkoły systemu i zasad oceniania i egzaminowania,
- określenie statusu ekonomicznego, źródeł i sposobów finansowania szkoły,
- ścieżki awansów oraz system wynagradzania na odpowiednio wysokim poziomie¹⁰.

Nauczycielom nie spodobała się reforma programowa. Sporo nauczycieli wywodziło tę krytykę z niechętnego nastawienia do gimnazjum, które uważają za niekorzystne rozwiązanie dla uczniów (trudności wychowawcze, zerwanie pewnej kontynuacji procesu kształcenia – trzy etapy zamiast dwóch)¹¹. Ponadto wielu uważa, że trzyletnia szkoła ponadgimnazjalna (odliczając maturę, zostaje niewiele ponad 2,5 roku nauki) daje zbyt mało czasu na pracę z bardziej dojrzałą, świadomą swych celów młodzieżą. W dodatku w liceum bardzo szybko (praktycznie od pierwszej klasy) następuje profilowanie nauczania i nastawienie na przygotowanie do zdawania egzaminu dojrzałości¹². Największą jednak wadą, według nauczycieli, przy tworzeniu nowej reformy był zupełny brak konsultacji z pedagogami oraz niedostateczny dostęp do informacji na temat zmian, które owa reforma będzie wprowadzać.

Reforma z 2009 roku dotyczyła ustawy o systemie oświaty, podstaw programowych oraz ramowych planów nauczania. Ustawa o systemie oświaty wprowadza-

¹⁰ E. Sałata (red.), dz. cyt., s. 288-289.

¹¹ T. Komorowski, J. Pielachowski, M. Pietraszewski, dz. cyt., s. 61.

¹² *Liceum bardziej specjalistyczne*, Rzeczpospolita.pl [on-line] 2012 [dostęp: 10.03.2012]. Dostępny w: <http://www.rp.pl/artykul/19,832470-Nauczyciele-zmiany-to-blad.html>

działa obniżenie wieku obowiązku szkolnego. Zapisy nowelizacji wprowadzają trzyletni okres przejściowy (lata szkolne 2009-2010, 2010-2011, 2011-2012), w którym wyłącznie rodzice sześciolatków będą decydować o tym, czy dziecko znajdzie się w pierwszej klasie szkoły podstawowej, czy też nie¹³. Od 1 września 2012 roku miał być wprowadzony obowiązek szkolny dla wszystkich sześciolatków. Jednak przed zmianą rządu minister Katarzyna Hall wydłużyła ten okres do roku 2013. Dyrektor szkoły podstawowej może przyjąć dziecko do szkoły wówczas, jeżeli było objęte wychowaniem przedszkolnym. Jeżeli dziecko nie było objęte wychowaniem przedszkolnym, warunkiem przyjęcia do klasy pierwszej jest pozytywna opinia wydana przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Zgodnie z nowelizacją, kurator oświaty nie będzie miał wpływu m.in. na wybór dyrektora szkoły, którym w świetle wprowadzanej zmiany może zostać osoba niebędąca nauczycielem, powołana na stanowisko dyrektora przez organ prowadzący. W tej sprawie nowelizacja większe kompetencje przyznaje samorządom. Ponadto, kurator oświaty nie będzie miał wpływu na odwołanie dyrektora szkoły z jego funkcji. Kurator nie będzie także mógł wydawać wiążącej opinii, gdy podmiot prowadzący szkołę zechce ją zlikwidować. Według nowelizacji szkoła może zostać zlikwidowana za zgodą organu, który udzielił zezwolenia na jej założenie¹⁴.

Kolejną zmianą było wprowadzenie nowego programu nauczania. W niektórych szkołach programy nauczania nie zmieniły się od ostatniej reformy, czyli od roku 1999, a wraz z postępem cywilizacyjnym oraz rozwojem techniki były już przestarzałe¹⁵. Cytuję: „W obecnej szkole nauczyciel jest tylko wykonawcą realizującym szczegółowo opracowany program, który jest mu narzucony i nie podlega jego ocenie. Nauczyciele nie są przygotowani do samodzielnego konstruowania programów nauczania, dlatego programy autorskie są rzadko spotykane. Zachodzi jednokierunkowa relacja: nauczyciel wykonuje w określony sposób powierzone mu zadanie i jest rozliczany ze sposobu, w jaki je wykona, nie zaś za efekty swoich działań”¹⁶.

Reforma programów szkolnych zakłada, że nauczyciel musi wraz z innymi członkami rady pedagogicznej tworzyć program dydaktyczno-wychowawczy szkoły, a przynajmniej wybrać któryś z programów rekomendowanych przez Ministerstwo, oraz uzgodnić go z przedstawicielami rodziców i samorządu terytorialnego. Realizacja zintegrowanego programu nauczania w klasach I-III i nauczania blokowego w drugim etapie nauczania wymaga od nauczyciela nowych umiejętności zarówno w zakresie merytorycznym, jak i metodycznym¹⁷. Podzie-

¹³ Por. *Podstawa programowa z komentarzami. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna*, t. 1, Warszawa 2009.

¹⁴ Por. *Plan nadzoru Kuratora Oświaty*, Kuratorium.waw.pl [online] 2009 [dostęp: 10.03.2012]. Dostępny w: http://www.kuratorium.waw.pl/files/f-395-2-plan_nadzoru.pdf

¹⁵ Por. E. Sałata (red.), dz. cyt., s. 10.

¹⁶ K. Denek, *Ku dobrej edukacji*, Toruń-Leszno 2005, s. 29-31.

¹⁷ Por. tamże, s. 60.

lone również są opinie nauczycieli na temat dotychczasowych programów nauczania. Większość z nich stwierdziła, że programy są przeładowane, nadmiernie encyklopedyczne, niedostosowane do poziomu i zainteresowań uczniów, schematyczne, że wykluczają samodzielne myślenie.

Reforma założyła także, że od 2008 roku obowiązkowo w pierwszej klasie wprowadzona zostanie nauka języka obcego. Drugi język obcy miał dojść w gimnazjum, a uczniowie mieli być podzieleni na grupy odpowiadające ich poziomowi zaawansowania. Od roku szkolnego 2008/2009 wszystkich, którzy kończyli gimnazjum, czekał egzamin zewnętrzny sprawdzający znajomość języka obcego. Od 2015 roku wprowadzony ma być podobny egzamin po podstawówce. Reforma zakładała również zmiany w liceum. Miało nie być powtórki tego, co już było na lekcjach w gimnazjum: w pierwszej klasie uczniowie dokończą edukację ogólną rozpoczętą w gimnazjum, później będą mogli bardziej skupić się na tym, co przyda się na maturze i na studiach. Zmiany dotyczyły również matury. Od 2010 roku uczniów czekała obowiązkowa pisemna matura z matematyki¹⁸.

W roku 2012 Sejm zaakceptował wprowadzenie kolejnej reformy edukacji. Według niej gimnazjaliści będą pisać egzamin humanistyczny podzielony na części polonistyczną i historyczno-społeczną, a także test matematyczno-przyrodniczy. Najważniejszą zmianą, która dotknęła studentów, jest odpłatność za drugi kierunek studiów stacjonarnych na uczelniach państwowych. Bezpłatnie studia mogą kontynuować studenci, którzy spełnią kryteria potrzebne, aby otrzymać stypendium rektora, czyli stypendium naukowe. Zmiany odczują także wykładowcy, którzy będą mogli pracować tylko na jednym dodatkowym etacie – za zgodą pracodawcy¹⁹.

Nasuwają się pytania: czy reformy przyniosły pożądane skutki? Czy poziom polskiego szkolnictwa dzięki nim wzrasta? Czy i kiedy nastąpi kolejna reforma? Nauczyciele na pewno życzyliby sobie, aby jak najpóźniej. Trzeba przyznać, że wprowadzanie kolejnych reform jest dla nich niekomfortowe. Poza zmianami podstaw programowych czy podręczników, nauczyciele obawiają się przede wszystkim o swoje zarobki, oddalenia miejsca pracy od zamieszkania z powodu poszukiwania dodatkowych zajęć oraz pozbawienie ich bezpłatnych form doskonalenia zawodowego (zawód ten wymaga stałego doskonalenia się). Uważają, że reforma jest „bardzo źle przygotowana i nie uwzględnia lokalnych realiów”²⁰.

Trudno więc podsumować reformy z roku 2009 i 2012, ponieważ jest jeszcze na to za wcześnie, większość założeń zawartych w nich nadal jest wdrażana w życie. Miejmy nadzieję, że kolejne reformy będą tylko uzupełnieniem braków poprzednich, że będą doskonalili system oświaty w Polsce. Na zakończenie przy-

¹⁸ *Edukacja: reformy bez komunikacji*, Wyborcza.pl [on-line] 2009 [dostęp: 10.03.2012]. Dostępny w: http://wyborcza.pl/1,76842,7268254,Edukacja_reformy_bez_komunikacji.html

¹⁹ Por. *Nauczyciele źle oceniają reformę edukacji*, „Rzeczpospolita” nr 9(992), 3-4.03.2012, s. 3.

²⁰ Por. A. Czesła, *Nauczyciele a reforma systemu edukacji*, „Studia Lokalne i Regionalne” 2001, nr 1(5), s. 102-104.

toczę cytat publicyisty Wojciecha Wencła: „Reformatorzy oświaty w ostatnich latach zamienili program polskiej szkoły w kurs matematyki i języków obcych. Czytelny system wartości został zastąpiony przez chaotyczny system procedur i testów. Wprawdzie nauka przedmiotów ścisłych może pomóc w zarabianiu pieniędzy, ale bez wsparcia przedmiotów humanistycznych nikogo nie zaprowadzi do dojrzałości. Do tego potrzebne są pogłębione lekcje literatury i historii, które uczą samodzielnego myślenia i rozwijają wyobraźnię. Stawiając przed uczniem wielkie problemy etyczne, pokazują konsekwencje ludzkich wyborów. Pozwalają zająć mądre, nie powierzchowne, stanowisko wobec wiary, miłości, patriotyzmu”²¹. Może właśnie to będzie kierunkiem ku lepszej edukacji?

Bibliografia

- Czesła Alfred, *Nauczyciele a reforma systemu edukacji*, „Studia Lokalne i Regionalne” 2001, nr 1 (5).
- Denek Kazimierz, *Ku dobrej edukacji*, Wyd. Edukacyjne Akapit, Toruń-Lesno 2005.
- Komorowski Tadeusz, Pielachowski Józef, Pietraszewski Marian, *Nowe polskie gimnazjum*, Wyd. EMPi2, Poznań 1999.
- Podstawa programowa z komentarzami. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna*, t. 1, Wyd. Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2009.
- Salata Elżbieta (red.), *Kompetencje zawodowe nauczycieli a problemy reformy edukacyjnej*, Wyd. i Zakład Poligrafii ITE, Radom 2001.

Strony internetowe

- http://www.kuratorium.waw.pl/files/f-395-2-plan_nadzoru.pdf
- <http://www.nowaera.pl/artykuly/slownik-pojec-zwiazanych-z-reforma.html>
- <http://www.rp.pl/artykul/19,832470-Nauczyciele-zmiany-to-blad.html>
- <http://www.wpolityce.pl/artykuly/13652-nauczyciele-zdazyli-sie-juz-do-reform-pani-hall-przyzwyczaic>
- <http://www.wspinet.pl/oswiata/arts.php?dz=9&nid=445>
- http://wyborcza.pl/1,76842,7268254,Edukacja_reformy_bez_komunikacji.html

Czasopisma

- „Gazeta Wyborcza” nr 24, 10.03.2012.
- „Rzeczpospolita” nr 9 (992), 3-4.03.2012.

Advantages and disadvantages of educational reforms

This work describes reforms in Polish education. It contains historical sketch of those processes from the 1948. It describes each of this reforms separately and also influences, changes and effects of changes in Polish education.

²¹ Por. W. Wencel, *Nauczyciele zdążyli się już do reform pani Hall przyzwyczaić*, wPolityce.pl [on-line]. 2011 [dostęp:10.03.2012]. Dostępny w: <http://www.wpolityce.pl/artykuly/13652-nauczyciele-zdazyli-sie-juz-do-reform-pani-hall-przyzwyczaic>